

8. Інтернет-інформація // Всесвітня література в сучасній школі. – 2012. – № 4. – С. 23.
9. Корнелюк І. Гра з історією / Інна Корнелюк // Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. – К.: Академія, 2012. – С. 241-244.
10. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
11. Курило Л. Творча індивідуальність Олеся Гончара в епістолярному дискурсі: монографія / Л. М. Курило. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 200 с.
12. Лімборський І. Світова література і глобалізація: монографія / І. В. Лімборський. – Черкаси: Брама-Україна, 2011. – 192 с.
13. Родигіна В. Мемуарна творчість Докії Гуменної в націософському дискурсі: монографія / В. Ю. Родигіна. – Луганськ: Промдрук, 2011. – 160 с.
14. Савенко І. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку: монографія / І. Л. Савенко. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2008. – 184 с.
15. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
16. Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури / Л. М. Ушкалов. – К.: Факт, 2007. – 552 с.
17. Черкашина Т. Наративні виміри художньо-біографічної прози: монографія / Т. Ю. Черкашина. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2009. – 200 с.

УДК 371.3+821.161.2

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ-ЧИТАЧІВ 5-6 КЛАСІВ УМІНЬ АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ТВОРІВ

Гінкевич О. В., аспірант

Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського

У статті висвітлено проблему формування вмінь учнів 5-6 класів аналізувати та синтезувати історичні твори, подано визначення понять “аналіз”, “синтез”, “аналітико-синтетичні вміння”, зроблено їх класифікацію, виділено проблему їх формування, окреслено напрям подальшого дослідження теми.

Ключові слова: аналіз, синтез, аналітико-синтетичні вміння.

Гинкевич О.В. ФОРМИРОВАНИЕ У ШКОЛЬНИКОВ-ЧИТАТЕЛЕЙ 5-6 КЛАССОВ УМЕНИЙ АНАЛИЗА И СИНТЕЗА ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ / Николаевский национальный университет им. В. А. Сухомлинского, Украина.

В статье освещается проблема формирования умений учеников 5-6 классов анализировать и синтезировать исторические произведения, дано определение понятий “анализ”, “синтез”, “аналитико-синтетические умения”, подано их классификацию, выделено проблему их формирования, обозначено направление дальнейшего исследования темы.

Ключевые слова: анализ, синтез, аналитико-синтетические умения.

Ginkevich O. V. FORMING FOR SCHOOLBOYS-READERS 5-6 KLASSES OF ABILITIES OF ANALYSIS AND SYNTHESIS DURING STUDY OF HISTORICAL WORKS / Nikolaev National University the name of V. A. Sukhomlinskogo, Ukraine.

The problem of forming of abilities of students 5-6 classes to analyse and synthesize historical works is lighted up in the article, determination of concepts “analysis”, “synthesis”, “analitic-sintetical abilities”, is given, their classification is given, the problem of their forming is selected, direction of further research of theme is marked.

Key words: analysis, synthesis, analitic-sintetical abilities.

Проблема формування аналітико-синтетичних умінь учнів середніх класів основної школи у процесі вивчення історичних творів розглядається нами під кутом зору вимог, що висуюються

у нормативних документах, регламентуючих літературну освіту школярів. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної освіти визначена освітня галузь “Мови і літератури”. Мета цієї галузі – формування комунікативної та літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою, основною і старшою школою, враховує мовну та літературну підготовку учнів початкової школи. Освітня галузь “Мови та літератури” складається з мовного і літературного компонентів, кожен з яких має свої складові.

Літературний компонент містить кілька наскрізних змістових ліній: аксіологічну, літературознавчу, культурологічну. Аксіологічна лінія забезпечує опрацювання художнього твору в єдності його етнічних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості; літературознавча – засвоєння основних теоретико- та історико-літературних знань і розгляд твору в контексті літературного процесу; культурологічна – усвідомлення літератури як складової частини духовної культури українського та інших народів. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію учнів.

Зміст літературного компонента передбачає формування потреби і відповідних навичок у читанні художньої літератури; створення на основі засвоєних літературних знань оптимальних умов для всебічного розвитку та реалізації особистості; формування національних і загальнолюдських цінностей; залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури.

Вимогами цього документу в межах літературознавчої лінії визначається необхідність сприймання і вивчення історичних творів із урахуванням їхньої жанрової специфіки, передбачається засвоєння учнями в середніх класах таких теоретико-літературних понять: “літературна казка, байка, балада, вірш, рубаї, поема, оповідання, повість, роман, притча” [3, с. 61].

Відповідно до цього, формування аналітико-синтетичних умінь учнів основної школи у процесі вивчення історичних творів означає створення в учнів середнього шкільного віку розумових комплексів – загальнонавчальних умінь, які передбачають свідоме володіння особистістю раціональними прийомами мисленнєвої діяльності – системою певних дій, необхідних для розв’язання навчально-пізнавального завдання у процесі вивчення літературного компоненту.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні проблеми формування вмінь учнів 5-6 класів аналізувати та синтезувати історичні твори. Завдання: – виявити на підставі аналізу наукової літератури з проблеми ступінь її дослідження й обґрунтувати поняття “аналіз”, “синтез”, “аналітико-синтетичні вміння”; – подати класифікацію вмінь; – виділити проблему їх формування; – намітити напрям подальшого дослідження теми.

Специфічними рисами історичних творів є зображення в них подій, у центрі яких людина, що перебуває в найширших зв’язках з іншими людьми, природою та суспільством, людством загалом. Під час вивчення української літератури у 5-му класі під категорію історичних творів підлягають літературна казка й оповідання. Залежно від того, що є предметом розгляду – події чи персонажі, проводиться подієвий або пообразний аналіз твору і рідше комбінований варіант. Аналіз історичного твору, зважаючи на значний подієвий матеріал тексту, спирається на виділення в ньому основних образних компонентів, їх розгляд і встановлення відношень між ними. Розкривши взаємодію емоційно-сміслових частин твору, учень зможе доказово пояснити його значення загалом [9, с. 10-11]. Сутність аналізу історичного твору в 5-му класі полягає в тому, щоб з’ясувати не лише той чи інший елемент художньої картини, а й визначити його ідейно-художню роль в контексті. Отже, робота над текстом виходить на аналітико-синтетичний рівень, коли чуттєвий і пізнавально-оціночний аспекти природно поєднуються в інтелектуальній роботі учнів-читачів. Оскільки аналіз тексту – це логічна процедура, що вимагає як естетичного, так і розумового сприйняття читачів.

Під час вивчення української літератури у 6-му класі варто відзначити байку та баладу. Особливістю байки є те, що це невеличке, здебільшого віршоване, оповідання ліричного характеру, дидактичного спрямування та алегоричного змісту. В основі сюжету – розповідь про подію. Аналізувати байки можна двома шляхами: перший – аналіз від образів байки до ідеї, виведення моральних суджень на основі прочитаного; другий – від ідеї байки до розгляду

образів, подій, мови твору, як засобів вираження цієї ідеї [2, с. 113-117]. Основними завданнями аналітико-синтетичної роботи з байкою в 6-му класі є: знаходити в тексті й пояснювати роль виражальних засобів та компонентів твору, характеризувати персонажів на основі їхніх вчинків і поведінки. У баладі ж необхідно розпочинати своє дослідження з почуттів і думок героя, обставин та подій, що їх викликали, не міняючи римо-ритмічні характеристики твору.

Базове коло понять, що забезпечує формування вмінь є таке: “аналіз”, “синтез”, “аналітико-синтетичні вміння”, “формування аналітико-синтетичних вмінь”.

Існує багато визначень поняття “аналіз”. Ми пропонуємо під “аналізом” розуміти розмежування елементів, що складають єдине ціле, виділення частин, але метою його є пізнання цілісності на новому, більш високому рівні. Мета аналітичної роботи може бути досягнута лише за умови, якщо визначені елементи постійно співвідносяться з цілим. Це комплексний метод дослідження, заснований на послідовному використанні сукупності прийомів і закономірностей розчленування об’єктів на елементи чи ознаки. Аналіз постійно націлений на синтез.

Під час синтезу відбувається рух від частин до цілісності, який постає перед читачем збагачений відкритими в ході аналізу фактами та їх характеристиками. Це комплексний метод дослідження, заснований на послідовному використанні сукупності прийомів і закономірностей поєднання частин об’єкта в ціле.

Синтетичні дії над текстом художнього твору в термінологічному словнику методики викладання літератури за редакцією А. Ситченка – це спеціально організовані й керовані вчителем розумові дії учнів, спрямовані на встановлення взаємозв’язків між образними компонентами тексту вивчаного твору (а також інших творів та явищ об’єктивної дійсності) для якнайповнішого визначення на цій основі думок і почуттів, виражених автором [10, с. 90]. Синтетичні операції над текстом художнього твору – процедури розумової діяльності учнів над текстом художнього твору, спрямовані на утворення якнайширших образних узагальнень. Під час вивчення художнього твору синтетичними є дії на розкриття відношень між його образними компонентами, пояснення загальних настроїв та почуттів, які він викликає, характеристики його ідеї й жанру, значення та зв’язків з іншими художніми творами [10, с. 91].

Методи аналізу і синтезу застосовуються в теоретичних дослідженнях під час визначення проблеми пошуку, наукової концепції, розробки гіпотези тощо. Вони відіграють суттєву роль і в процесі експерименту, висновки про результати якого формуються на основі аналізу і доводяться теоретичним шляхом за допомогою синтезу, що є не просто складанням частин предмета, а досить непростою логіко-конструктивною операцією наукового пізнання [8, с. 62].

Аналітико-синтетичні вміння є системним утворенням, в якому можна виділити такі визначальні складові: взаємозв’язок конвергентного й дивергентного мислення як здатності індивіда до аналітико-синтетичної діяльності, зокрема операцій класифікації та узагальнення, а також те, що формування названих вмінь буде значно ефективнішим в умовах діяльнісного підходу до змісту і методів вивчення української літератури, врахування індивідуального інтересу учнів до аналітико-синтетичної діяльності та володіння практичними навичками.

Отже, аналітико-синтетичні вміння як базові компоненти особистості виражають провідні характеристики процесу творчого її становлення, відображають універсальність її зв’язків з оточуючим світом, ініціюють здатність до творчої самореалізації, визначають ефективність пізнавальної діяльності, сприяють перенесенню знань, вмінь і навичок аналітико-синтетичної діяльності в будь-яку галузь пізнавальної і практичної діяльності.

А. Усова до аналітико-синтетичних вмінь відносить аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, систематизацію, узагальнення [12, с. 37]. Ми ж із наявних компонентів відносимо до аналізу порівняння, абстрагування, а до синтезу систематизацію та узагальнення.

Д. Богоявленська О. Дмитрієв розподіляють вміння на первинні (початкові) і вторинні (складні) [1, с. 86]. В. Андреев підходить до класифікації аналітико-синтетичних вмінь на основі критеріїв прояву інтелектуально-логічних здібностей. Він виділяє вміння аналізувати, абстрагувати, формувати правильне визначення в групу мисленневих вмінь, а до групи комунікативних вмінь відносить вміння повно і правильно викладати думки, доводити, обґрунтовувати.

Т. Ільїна розробила класифікацію аналітико-синтетичних умінь на основі різних типів мислення: діалектичний – з інтелектуальними вміннями бачити в явищі єдність протилежностей, виявляти тенденції їх розвитку; логічний – з умінням логічної обробки інформації, встановлення зв'язку, зведення їх до системи, вивчення понять логічного формування, доведення, відкидання та висування гіпотези; абстрактний – з умінням відволікатися від неістотних ознак, виділяти загальне й суттєве і звідси – формувати абстрактні поняття; узагальнений – з умінням знаходити загальні принципи чи способи дій; категоріальний – з умінням поєднувати в класи й групи на основі найбільш істотних ознак схожості; теоретичний – з умінням бачити залежність і закономірність існуючих зв'язків між явищами; індуктивний – з умінням мислити від фактів до узагальнень, від часткового до загального; дедуктивний – з умінням із загального виводити часткове; алгоритмічний – з умінням дотримуватися установок у здійсненні певних дій; технічний – з умінням розуміти загальні принципи виробничих процесів, що визначають психологічну готовність до роботи з технікою [4, с. 48-54].

Класифікує аналітико-синтетичні вміння на основі структури розумової діяльності Л. Воробйова. Дослідниця виділяє такі розумові дії: планування, реалізація (опис, пояснення, прогнозування), контроль результатів, корекція. Кожна дія складається із сукупності розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція, конкретизація) і здійснюється у таких формах мислення: поняття, судження, умовивід, доведення. Цілісна система аналітико-синтетичних умінь включає свідоме володіння усіма компонентами розумової діяльності.

В основі аналітико-синтетичних умінь лежить система інтелектуальних дій, зазначає О. Лаврентьєва, яка складається з логічних мисленнєвих операцій (приймів): аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, порівняння, конкретизація, знаходження зв'язків та відношень.

Але всі вчені, так чи інакше, виділяють спільні вміння – проводити операції аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення і систематизації, абстрагування, конкретизації тощо. В. Паламарчук і В. Андреев ці розумові операції розглядають як провідні компоненти структури аналітико-синтетичних умінь, а Ю. Бабанський, Л. Воробйова, Т. Ільїна, М. Кухарев – не виділяють розумові операції як окремі компоненти, але передбачають володіння цими прийомами розумової діяльності.

У. Унт розподіляє аналітико-синтетичні вміння, беручи за основу розвивальні цілі навчання: пов'язані зі сприйняттям навчального матеріалу (уміння слухати, спостерігати, читати тощо); логічно оперувати навчальним матеріалом (виділяти головне, робити висновки тощо); творчого характеру (вирішення проблем) [11].

В. Паламарчук до вивчення і дослідження класифікації аналітико-синтетичних умінь підійшла, враховуючи етапи мислення:

I. Сприймання і осмислення інформації:

1) аналіз і виділення головного, структурні компоненти цих прийомів – осмислення і сприйняття інформації, виділення істотних ознак і відношень, відомого та невідомого; поділ на елементи або знаходження вихідної структурної одиниці; осмислення й пояснення зв'язків; синтез; виділення предмета думки; поділ інформації на логічні частини та порівняння їх; відокремлення головного від другорядного; знаходження ключових слів і понять; групування матеріалу; висновок про головну думку; знакове оформлення;

2) порівняння, структурними компонентами якого є визначення об'єктів порівняння; виділення основних ознак (порівняння, співвіднесення, зіставлення, протиставлення); встановлення подібності або відмінності; знакове оформлення;

II. Трансформація знань, умінь, навичок:

1) узагальнення й систематизація; структурні компоненти: відбір типових фактів; виділення головного; порівняння; висновки; знакове оформлення;

2) визначення й пояснення поняття; структурні компоненти – знаходження родових і видових ознак; настанова, пояснення, опис, характеристика; знакове оформлення;

3) конкретизація; структурні компоненти конкретизації – перехід від загальної теорії до часткового її застосування чи сходження від абстрактного загального до конкретного різноманіття; знакове оформлення;

4) доведення; структурними компонентами доведення є: визначення тези; вибір способу доведення; добір необхідних і достатніх аргументів; формулювання висновків; установа причинно-наслідкових зв'язків; знакове оформлення;

III. Творчі вміння (або стратегічні методи наукового пізнання):

- 1) моделювання; структурні компоненти – вміння конструювати моделі;
- 2) прогнозування; структурні компоненти – вибір відповідної стратегії розв'язувати завдання;
- 3) проблемні вміння; структурні компоненти – бачити, ставити, розв'язувати проблеми [6, с. 23-27].

I. Лернер запропонував свою класифікацію аналітико-синтетичних умінь:

- володіти прийомами, які дозволяють при швидкому перегляді сторінки скласти уявлення про зміст сторінки, параграфа, розділу, книжки;
- реферувати параграфи, розділи, статті;
- складати коментарі до контексту;
- абстрагувати об'єкт вивчення, виділяти його з цілого ряду;
- складати алгоритм майбутніх дій тощо (всього 54 умінь) [5].

У педагогічній енциклопедії за редакцією І. Каїрова зазначається, що формування умінь проходить кілька стадій. Спочатку відбувається ознайомлення з умінням, усвідомлення його смислу, потім – початкове оволодіння ним. Нарешті, самостійне й дедалі точніше виконання практичних завдань [7, с. 338-362].

К. Платонов виокремлює п'ять етапів формування аналітико-синтетичних умінь:

I етап – первісне вміння, структуру якого складають усвідомлення мети дії, пошук способів її виконання, що спирається на раніше набуті знання й навички, діяльність методом проб і помилок;

II етап – недостатньо вміла діяльність, структуру якої становлять знання про спроби виконання дії, використання раніше набутих несистематичних навичок;

III етап – окремі загальні вміння; їх структура – низка окремих високорозвинених, але вузьких умінь, необхідних у різних видах діяльності (уміння планувати свою діяльність, організаторські вміння тощо);

IV етап – високорозвинене вміння, структура якого передбачає творче використання знань і навичок конкретної діяльності з усвідомленням не тільки мети, а й мотивів вибору, способу її досягнення;

V етап – майстерність; її психологічна структура – творче використання різних умінь.

Для нашого дослідження важливою є методика формування аналітико-синтетичних умінь за В. Паламарчук: цілеспрямоване, міжпредметне формування. Звідси ряд етапів діяльності учнів до засвоєння умінь: кумуляція – діагностика – мотивація – рефлексія – застосування – узагальнення та перенесення – контроль та корекція [6, с. 170].

Формування аналітико-синтетичних умінь у навчальному процесі є одним із найраціональніших способів підвищення ефективності навчання, наявність аналітико-синтетичних умінь і навичок дає змогу виконувати розумову роботу ефективно й у коротший термін.

Отже, аналітико-синтетичні вміння як базові компоненти особистості виражають провідні характеристики процесу творчого її становлення, відображають універсальність її зв'язків із оточуючим світом, ініціюють здатність до творчої самореалізації, визначають ефективність пізнавальної діяльності, сприяють перенесенню знань, умінь і навичок аналітико-синтетичної діяльності в будь-яку галузь пізнавальної і практичної діяльності. Зазначені вище специфічні риси історичних творів, поетика історичних творів забезпечують великі можливості для формування й розвитку відповідних умінь, конкретне коло яких вчитель має визначити безпосередньо під час розгляду конкретного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богоявленская Д. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – М.: Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 176 с.

2. Бугайко Т. Українська література в середній школі. Курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Бугайко. – К.: Рад. школа, 1962. – 392 с.
3. Державний стандарт базової повної середньої освіти. Характеристика освітніх галузей // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 2. – С. 60-62.
4. Ильина Т. Структурно-системный подход к организации обучения / Т. А. Ильина. – М.: Знание, 1972. – 96 с.
5. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М.: Знания, 1980. – 86 с.
6. Паламарчук В. Як виростити інтелектуала: Посіб. для вчителів і керівників шкіл / В. Ф. Паламарчук. – К.: Навч. книга. – Богдан, 2000. – 151 с.
7. Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / [Глав. ред. И. А. Каиров]. – Т. 4. – М.: Сов. энциклопедия, 1968. – 912 с.
8. Рудницька О. Основи педагогічних досліджень. Навчально-методичний посібник / О. П. Рудницька, А. Г. Болгарський, Т. О. Свистельнікова – К., 1998. – 193 с.
9. Ситченко А. Л. Аналіз епічного твору у 5-му класі. Посібник для вчителів / А. Л. Ситченко, Н. М. Огренич. – Миколаїв, 2007. – 156 с.
10. Ситченко А. Методика викладання літератури: Термінологічний словник / А. Л. Ситченка, В. І. Шуляр, В. В. Гладишев. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2008. – 132 с.
11. Унт И. Повышение эффективности методов самостоятельной работы учащихся. / И. Э. Унт. // Проблемы методов обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Педагогика, 1980. – С. 133-137.
12. Усова А. Психолого-дидактические основы формирования в учащихся научных понятий / А. В. Усова. – Челябинск: Изд-во Челябинского гос. пед. ин-та, 1979. – 86 с.

УДК 821.161.2:82-316.6

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ 60-Х РР. ХХ СТ.

Даниленко Л. В., здобувач

Запорізький національний університет

У статті зіставлено художнє осмислення образу Кирила Розумовського в романах М. Лазорського “Гетьман Кирило Розумовський” і Р. Чумака “Бране Поле”.

Ключові слова: історична постать, Гетьманщина, Кирило Розумовський, інтерпретація, ідеологічне втручання, національна свідомість.

Даниленко Л. В. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА КИРИЛЛА РАЗУМОВСКОГО В УКРАИНСКИХ ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНАХ 60-х гг. XX в. / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье сопоставлено художественное осмысление образа Кирилла Разумовского в исторических романах М. Лазорского “Гетьман Кирило Розумовский” и Р. Чумака “Браное Поле”.

Ключевые слова: историческая личность, Гетманщина, Кирилл Разумовский, интерпретация, идеологическое вмешательство, национальное сознание.

Danylenko L. V. FICTION INTERPRETATION OF KIRIL RAZUMOVSKY IN UKRAINIAN HISTORICAL NOVELS 60 WORKS XX CENTARY / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The author compares two artistic images of Kiril Razumovsky represented by M. Lazorsky in his novel “Hetman Kirill Razumovsky” and by R. Chumack in his novel “The Field of Battle”.

Key words: historical figure, Hetmanate, Kirill Razumovsky, interpretation, ideological influence, the national consciousness.